

Zafer Toprak'ın Eleştirisine Cevap

Herşeyden önce, yazımda hatalı gördüğüm yerleri polemiğe kaçmayan bir bilimsellik içinde eleştirdiği için Z. Toprak'a teşekkür etmek isterim. Nicedir Batı dergilerinde görerek imrendiğim serinkanlı bir tartışma ortamının Türkiye'de de yeşereceğinin umudunu getirdi bu yazı. Ben de, becerebildiğim ölçüde polemiğe girmeksizin Toprak'ın yazısını cevaplandırmak istiyorum.

DEVLETÇİLİK

Toprak'ın yazısını ikiye ayırmak mümkün: 1) Bence haklı olduğu (ve diğer eleştirileri ile bağlantılı olmayan), devlet kapitalizmi üstüne söyledikleri; 2) Aslında aynı bütünün parçaları olan ve benim kendisinden farklı düşündüğüm diğer eleştirileri. Bunlardan önce Toprak'ın devletçilik ile ilgili eleştirisini ele alacağım.

Yazımda, devletçilik (Toprak «devlet kapitalizmi» demeyi tercih ediyor) ile küçük üreticiliğin yaygınlığı arasında bir ilişki kurmuş ve «devletçilik, tarım kesiminde küçük üreticiliğin yaygın ve belirleyici üretim ilişkisi olduğunun **de facto** isbatıdır» demiştim. Toprak, buna haklı olarak itiraz ediyor ve tarım kesiminde feodal ilişkilerin kesinlikle yaygın olduğu ve benim de bir dipnotta örnek olarak kullandığım iki ülkede (Almanya ve Japonya) devletçiliğin hiç olmazsa geçiş dönemi başlarında mevcut olduğunun kanıtlarını getiriyor. Nitekim, onun söylediklerinin ışığında tarihe bakınca, ben de, devletin doğrudan üretim faaliyetlerine girişmesinin tüm kapitalizme geçiş dönemlerinde yaygın olduğunu, 16. yüzyılda ilk Doğu Hindistan Ticaret Kumpanyasının Kraliçe Elizabeth'in parasıyla kurulduğunu ve 19. yüzyılda ABD Federal hükümetinin bizzat demiryolu inşa ettirip sonradan özel kişilere devrettiğini gördüm. Bu durumda benim önerimin yanlış olduğu açık.

Analizin yanlışlığı beni bu yanlışlığın nedenlerini aramaya itti. Bunlardan ilki, pek çok yazarı eleştirirken kullandığımız bir kavram: Özgül (tarihi) belirlenmeleri evrensel (yapısal) belirlenmeler ile karşılaştırmak. Az gelişmiş ülkelerle ilgili analizlerde bu tür hatalara sık sık raslıyor, yazının belirli bir ülkede ve belirli tarihi koşulların özgül sonucu olan bir yapıyı az gelişmişliğin genel yapısı zannedip yanlış bir dizi evrensel (!) sonuca ulaştığını görüyorduk. Korkarım ben de aynı

hataya düşmüşüm: Madem ki Türkiye'de küçük üreticilik yaygın ve madem ki Türkiye'de devletçilik mevcut, şu halde devletçilik **daima** küçük üreticiliğin yaygın olduğunu içerir. Dikkat edilirse, bu analiz, özünde ampirist bir bilim anlayışını da getiriyor; **daima** sözcüğünün altında tüm dengeli üretilmiş bir mantık yok, sadece iki ampirik gözlemi birleştirerek evrensellik atfetmeye yarıyor. Bu tür bir ampirizmin ise teleolojik olduğunu görmek zor değil. Nitekim, yukarıda söylenenlerin ışığında, benim 11.9 (Devletçilik) başlığında getirdiğim üçüncü önerinin de yanlış olduğu, gene aynı ampirist-teleolojik yaklaşımla devletçilikte evrensel bir «bürokrasi bağımsızlığı» aradığımız ortaya çıkıyor.

Ancak, idealizm, ampirizm ve teleoloji aslında **öznel** nedenler. Maddeci bir bilim anlayışında, esas görevimiz bu öznel nedenlerin altında **nesnel** nedenlerin yatıp yatmadığının araştırılması olmalı. Teorisyenin nesnel dünyası kendisinden önce üretilmiş olan (teorik) bilgi olduğuna göre, ben de, beni bu tür öznel yanlışlara iten nesnel gerçeği aradım. Sanıyorum esas sorun bizzat devletçilik (devlet kapitalizmi) kavramının az gelişmişliğinden doğuyor. Devletçilik geçiş dönemine özgün bir mülkiyet ilişkisi. Halbuki geçiş dönemi Marksist literatürde en çok ihmâl edilmiş kavramlardan biri. Burada devletçilik üstüne uzun bir tartışmaya girmek istemem. Ama, doğrusu «devlet kapitalizmi» ve «monopolcü devlet kapitalizmi» kavramlarının yeterince açık seçik oldukları kanısında değilim. Elizabeth'in ve ABD'nin devletçiliğinin merkantilizmden, Almanya ve Japonya'nın devletçiliğinin mutlakiyetçi devletten ayrı düşünülmemeyeceğini, merkantilizm, mutlakiyetçi devlet gibi kavramların ise **geçiş dönemi sorunsalına** ait olduğunu düşünüyorum. Farklı geçiş dönemlerine tekabül eden farklı devletçilik türleri arasında ayırım yapmadığımız takdirde, neden bazı ülkelerde devletçiliğin süratle özel kapitalist mülkiyete dönüşürken diğerlerinde uzun süre kendini yeniden-üretebildiğinin **sınıfsal analizini** de yapamayız.

İşte bu son nokta beni, yazımdaki devletçilikle ilgili birinci ve üçüncü önerilerimin esas eleştirisine götürüyor: aslında, bu iki önerinin yeri analizin büyük ölçüde statik aletlerle yapıldığı ikinci bölüm değil, geçiş döneminin zaman içindeki (dinamik) devinmesini incelediğim dördüncü

bölüm olmalıydı. Bu takdirde, sorunu devletçiliğin **mevcudiyeti** değil, **süregelmesi** olarak koyunca, her iki önerimin de geçerli olacağını söyleyebilirim.

TARİHİ MADDECİLİK

Toprak'ın diğer eleştirileri aynı başlık altında toplanabilir: Tarihi maddecilik. Anladığım kadarıyla Toprak'la burada anlaşmazlığımız büyük; üretim tarzı, sınıf, belirlenme, üst-belirlenme, metodoloji, vs., bütün bu kavramlarda ayrılıyoruz. Yazımın ilk bölümünde kısaca verdiğim temel kavramlar bana yeterli gibi görünmüştür. Şimdi, orada verilen tanımları yetersiz olduklarını, daha ayrıntılı bir şekilde tarihi maddeciliğin temel kavramlarını tartışmamızda yarar olduğunu kabul ediyorum. Nitekim, Toprak'a cevap amacıyla başladığım ilk müsveddelerin boyu daha şimdiden esas yazıyı aştı. Bu durumda, bu yazı dizisi bittikten sonra onları ayrıca yayımlamaya karar verdim.

Gene de, Toprak'ın eleştirilerinin hepsinde müşterek bir nokta var ki, bizzat yazımın özüne dokunduğu için değinmek zorunluluğunu duydum. O da şu: Toprak'ın sorunsalında zaten bir geçiş dönemi kavramına ihtiyaç yok. Bir yanda somut toplum, öte yanda da üretim tarzları var; geçiş dönemlerini de bizzat üretim tarzı kavramları ile anlayabiliyoruz. Zaten, bir üretim tarzından diğerine geçerken kurulan toplumsal ilişkiler **geçici**, yani ancak üretim tarzı kavramına tekabül eden

soyutlama düzeyinde anlaşılabilir. Böyle olunca, tüm teorik pratik ancak üretim tarzı kavramı düzeyinde yapılabileceği içindir ki Toprak benim küçük üreticiliğe bir üretim tarzı gibi baktığını söyleyebiliyor. Halbuki, ben yazımın daha başlığında geçiş dönemlerinin **teorik** pratikle bilgi olarak üretilebileceğini, yani bir **geçiş dönemi kavramının** üretim tarzı kavramından ayırıldıkça söyleyebileceğini söylüyorum. Metodoloji başlığında «farklı soyutlama seviyelerine tekabül eden kavramsal yapıların eklenmesi ve tanınması (identification) zorunludur» derken, üretim tarzı kavramı ile somut toplum arasında giren geçiş dönemi kavramını kastediyordum. Toprak'ın kullandığı teorik yapının yetersizliği ise **geçici** sözcüğünde gizli: Geçicilik, bu ilişkilerin bir anda mevcut olduklarını ifade ettiğine göre, geçici de olsa nasıl kendilerini yeniden ürettiklerini anlamadan uzun dönemde nasıl yokolacaklarını anlayabilir miyiz? Üstelik geçicilik görece bir kavram. Benim bildiğim kadar kapitalizmde, uzun dönemde kendisini yeniden-üretmeyen, kendi içsel dinamiği ile sosyalizme dönen bir üretim tarzı. Ama, geçicidir deyip kapitalizmin teorik düzeyde temellük edilmesine (kapitalist üretim tarzı kavramı) karşı çıkmıyoruz.

Sanıyorum bu şekilde Toprak'la aramdaki temel farkların neler olabileceği hakkında birkaç ipucu da ortaya çıktı. Yazımı, gene, Toprak'a eleştirilerinden dolayı teşekkür ederek bitirmek isterim. ■

DÜZELTME :

Elimizde olmayan nedenlerle 13. ve 14. sayımızda anlam değiştirecek hatalar olmuştur. Özür dileriz. Doğrusu aşağıdaki gibidir :

● 14. sayımızda «'Ne Yapmalı' Üzerine Düşünceler» başlıklı yazımın 26. sayfasındaki 2. sütunun altındaki dipnotta bir satır düşmüştür. Doğrusu şöyledir; ...bir savaş örgütünün kurulması ve politik ajitasyonun sürdürülmesi, 'decrimci ruhum zayıflığı' ne kadar yaygın olursa olsun, 'sakin ve barışçı' her koşulda ve her dönemde esastır.»...

● 13. sayımızda «Geçiş Dönemi Toplumlari İçin

Teorik Bir Çerçeve -I-» adlı yazımın; s. 24, 2. kolon, 13. satırı, kim ideoloji olmuştur - kapitalizm? s. 30, 1. kolon, sondan 12. satırı, kiye ve İngiltere. Bu iki ülkede, iki meta üretilir s. 30, 2. kolon, 2. tablonun 2. satırı, Buğday 0.60 0.08 2.00 2.40 s. 32, 1. kolon, 16. satırı, rica, borçlanan ve tasarruf eden sınıfların para s. 33, 1. kolon, sondan 11. satırı, çük üreticiliğin her zaman ve her toplumda tâbi üreticilik s. 33, 2. kolon, 5. satırı, talist üretim tarzı sorunsalına dahil oldukları için